

BESKYT- TELSE AF ARBEJDER- KVINDER¹

Af Alice Kessler-Harris,
Jane Lewis og Ulla Wikander

I denne artikel diskuteres baggrunden for og indholdet i den særlige arbejderbeskyttelseslovgivning for kvinder i Europa, USA og Australien i perioden fra 1880 til 1920.

Var denne lovgivning beregnet på at beskytte kvinderne? Eller var den beregnet på at beskytte de mandlige arbejdere mod kvindernes konkurrence?

I sommeren 1991 afsagde Europadomstolen en kendelse om, at nationale bestemmelser, der forbyder natarbejde for kvinder, er i strid med Fællesskabets forordninger. Et fællesskabsdirektiv fra 1976 havde krævet lige muligheder for mænd og kvinder på arbejdsmarkedet.² I både Frankrig og Italien eksisterede der særlig lovgivning om kvinders natarbejde, love som disse lande havde indført i overensstemmelse med ILO's konventioner, og de var, hævdede man, indført af hensyn til kvindernes tarv. Da domstolen jo ikke har nogen midler til håndhævelse af sine domme, kunne den blot gentage sin stillingtagen. Ved at påberåbe sig argumenterne om lige muligheder til støtte for sin dom kunne den hævde, at forbud mod natarbejde var diskriminerende.³ Kvinder skulle ikke beskyttes generelt på grund af biologi, men særlig beskyttelse kunne komme dem til del, når de var gravide eller kort efter nedkomst. Domstolen gjorde gældende, at hvis de risici og farer, kvinder var udsat for, overgik mænds, måtte deres arbejdsgivere træffe særlige foranstaltninger for at ophæve disse risici.

Franskmændene holdt på deres: Disse love, hævdede de, var aldrig blevet strengt overholdt; kvinder kunne godt få lov til at udføre natarbejde, hvis deres faglige organisationer havde accepteret det. Man anførte desuden forskellige gode sociale grunde til kvinders udelukkelse fra natarbejde – kvinder var i højere grad i fare for at blive udsat for vold eller sexuel betonedede overfald, og deres ansvar for familien indebar en ekstra arbejdsbyrde for dem. Men domstolen hævdede, og det fik situationen til at gå i hårdknude, en situation som stadig hersker, at kvindernes ansvar over for familien ikke vedkom domstolen; det var ikke domstolens opgave at regulere familiens organisation eller at blande sig i, hvordan mand og kone skulle dele ansvaret imellem sig.

Dette eksempel illustrerer nogle af forviklingerne i den ethundredårige, til tider bitre, konflikt om beskyttelseslovgivning for kvinder på arbejdsmarkedet, en konflikt som historisk

set har betydet, at mændene har vendt sig mod kvinderne, sat regeringsrepræsentanter og politiske partier op mod hinanden og sået splid blandt kvinderne selv. Det er en konflikt, som tager sit udgangspunkt i spørgsmålet om, hvad "beskyttelse" egentlig er, og som bevæger sig frem mod spørgsmål som lighed mellem kvinder og mænd på arbejdspladsen og i familien. Undervejs rejser den dybt foruroligende spørgsmål om statens indblanding i familielivet og statens mulighed for at omdefinere, hvad det vil sige at være borger i et samfund. Der findes ikke nogle lette svar på denne debats kontroversielle karakter. Hvis man vil gøre sig en forestilling om de vanskeligheder, den har forårsaget, er det måske mest praktisk at stille de spørgsmål, som deltagerne i debatten så ofte har rejst: Hvilke forestillinger om "kvinder" og "arbejdere" ligger gemt i lovgivningen? I hvilket omfang er "kvindebeskyttelseslovgivning" blevet udformet med det formål at forbedre kvindernes forhold på arbejdspladsen snarere end at opmuntre dem til at blive hjemme ved kødgryderne? I hvilket omfang tjener den til at fremme mødrenes interesse for deres børns sundhed til forskel for statens interesse i børnevelfærd? Sætter den kvinderne i stand til at maksimere deres indtjening som arbejdstagere, eller bidrager den til at videreføre og intensivere den kønsbestemte arbejdsdeling? I hvilket omfang fremmer den mænds interesser som arbejdstagere og arbejdsgivere, når det gælder fastholdelsen af privilegier i tider med teknologiske forandringer og skiftende magtrelationer på arbejdspladsen? Og endelig spørgsmålene om kvindernes støtte til eller modstand mod den form for lovgivning, og hvis røster det var, der påvirkede politikerne?

For di disse spørgsmål har vist sig at være så genstridige, har de skabt kontroverser mellem historikere såvel som blandt de politiske beslutningstagere. Praktisk taget samtlige vestlige stater begyndte på nogenlunde samme tid, nemlig hen mod slutningen af det 19. århundrede, at indføre foranstaltninger til at modvirke kapitalismens negative virkninger på arbejdskraften. Disse foranstaltninger hav-

de generelt karakter af sygesikringsordninger, arbejderforsikringsordninger og alderspensioner. Der er dem, som har set de første vedtagelser af barselsydelse og arbejdstidsregulering for kvinder i denne sammenhæng – som en bestanddel af det tidlige 20. århundredes forsøg på at mildne skaderne ved de uhemmede markedsmekanismer ved at udstrække de eksisterende fordele ved statsinterventionisme til at omfatte en stor del af den arbejdende befolkning.⁴ Set fra denne indfaldsvinkel synes arbejderbeskyttelseslovene at være en del af det sene 19. århundredes revurdering af den frie markedsliberalismes effektivitet og en forløber for den moderne velfærdsstat.

Der er andre, som har hævdet, at det, fordi man i mange lande har brugt arbejderbeskyttelseslovgivning til en forskelsbehandling af arbejderne ud fra disses køn, vil være mere korrekt at se den som en udvidelse af arbejdsmarkedslovgivningen, som et forsøg på at rationalisere arbejdsmarkedet ved at bekræfte og forstærke den kønsbestemte arbejdsdeling.⁵ Dette antyder, at lovgivningen ofte er en reaktion på teknologiske forandringer og på kvindernes voksende økonomiske muligheder: En måde hvorpå man både i symbolsk og bogstavelig forstand kan sende kvinderne hen, hvor de hører hjemme.⁶ Til støtte for det synspunkt, at hensigten med beskyttelseslove for kvindelige arbejdstagere var en udvidelse af statens magt til at gribe begrænsende ind i kvinders liv for således at fastholde mænds rettigheder til arbejdspladserne og den patriarkalske stat, kan historikerne anføre adskillige forhold. Lovgivningen regulerede næsten udelukkende forholdene for kvinder beskæftiget i industrien, normalt på områder hvor de mandlige arbejders mandighed var truet, hvis der da ikke ligefrem var sat spørgsmålstejn ved deres ret til jobbene. Tyende (som udgjorde langt hovedparten af de kvindelige arbejdere på denne tid), landarbejdere og arbejdere på konservesfabrikker var i alle tilfælde udelukket fra fordelene ved kortere arbejdstid og begrænset natarbejde. I mange lande gjorde loven også en undtagelse for sygeplejersker, servitricer samt ansatte på

små værksteder og natklubber. Generelt set var det sådan, at selv de mest gunstige love, nemlig de, der medførte nedsat arbejdstid og barselsorlov, ikke indebar udbetaling af nogen lønkomensation, der kunne medvirke til en forbedring af familielivet.⁷

Ofte udviskedes forskellene i et forvirrende sammensurium af antagelser om, hvad præcis "beskyttelseslovgivning" egentlig var, og hvem det i grunden var, der nød godt af beskyttelsen. I hovedsagen udgjorde bestemmelser om arbejdstidens længde især om natten og om barselsorlov kærnen i denne form for lovgivning i Europa; i USA var det typisk bestemmelser om arbejdstid og -løn, der var det centrale ved bestemmelser for kvindelige arbejdere, mens løn og barselsorlov var fundamentet i Australien. Men det at sætte etikette på kategorierne bidrager på ingen måde til at forklare lovgivningens betydning. For eksempel opfattedes indførelsen af barselsorlov for kvindelige arbejdere i Norge og Sverige ved århundredeskiftet af samtiden som en del af velfærdspolitikken, for så vidt som formålet var at sikre sundhedstilstanden for mødre og børn.⁸ I Grækenland og USA har man historisk set opfattet dem som en del af arbejdsmarkedslovgivningen, der havde til formål enten at opmuntre kvinderne til at gå ud på arbejdsmarkedet eller til at blive hjemme. En følge heraf er, at barselsorlov indtil for ganske nylig praktisk taget ikke har eksisteret i USA. I Storbritannien, hvor erhvervsstyrelser oprettet i det 19. århundrede havde bemyndigelse til at regulere "udbytterbrancher", skete denne regulering inden for rammerne af en generel bevægelse til fordel for velfærdsreformer, som også omfattede skolebespisning af fattige børn, alderspension og statslig sundheds- og arbejdsløshedsforsikring. En række beskæftigelsesregler, der begrænsede kvinders muligheder, vedtaget i den samme periode med henvisning til behovet for at beskytte "de udbyttede mødre" kan logisk set opfattes som en bestanddel af en langt bredere udvikling frem mod mange forskellige velfærdslove. Men i Australien hvor man ikke kunne finde bred støtte for statslige sikringsordninger, og hvor

den fremherskende opfattelse var, at den mest effektive beskyttelse af arbejderne var en ordentlig løn, syntes reguleringen af kvinders arbejdsforhold i højere grad at tilhøre kategorien arbejdsmarkedslovgivning.

Når vi fokuserer så kraftigt på slutningen af det 19. og begyndelsen af det 20. århundrede, afspejler det, at spørgsmålet om beskyttelse prioriteredes så højt i disse år. Indsatsen for at regulere arbejdsforholdene for voksne arbejdere begyndte i Storbritannien allerede i 1819 og fik en central placering i Storbritannien og Schweiz omkring 1840erne, idet der var en stigende interesse for spørgsmålet om, hvilken virkning industrialiseringen havde på kvinders og mænds familieliv. Friedrich Engels var blandt de første kommentatorer, der med bestyrtelse måtte konstatere, at den britiske industrialiserede verden tilsyneladende var vendt på hovedet, idet kvinders og børns arbejdskraft var lige så efterspurgt som mænds, og hjemmets fredhellighed tilsyneladende var i fare. Stillet over for truslen om alvorlige forstyrrelser af den sociale ligevægt hørtes overalt i Europa løsningsforslag på det, der skulle få betegnelsen "det sociale problem". Velmenende personer stillede spørgsmålet om, hvad der kunne gøres ved den fattigdom og elendighed, det syntes at ledsage udbredelsen af fabriksfremstilling af varer. Hvor meget burde de arbejdende masser tjene? Hvad var en rimelig levestandard? Kunne arbejdsmarkedet reguleres uden på dramatisk vis at hindre industrimaskinens fremmarch?

Bestræbelserne på at løse disse problemer kom langsomt i gang. De første foranstaltninger, som blev taget for at beskytte kvinder, betød en begrænsning af deres mulighed for at tage arbejde nede i minerne. Men den tidlige lovgivning fokuserede desuden på spørgsmålet om arbejdstid, navnlig i forbindelse med kvindernes natarbejde, samt på arbejdsforholdene og her navnlig kvindernes sikkerhed på arbejdspladser med maskiner, som var i bevægelse. Senere kom der foranstaltninger, som mere specifikt vedrørte beskyttelse af kvinder i deres egenskab af mødre eller poten-

tielle mødre, såsom barselsorlov og forbud mod at de arbejdede med giftige stoffer som for eksempel bly. I nogle lande, navnlig de engelsktalende, blev der indført love om en mindsteløn i de brancher, der betragtedes som "udbytterbrancher", og som havde en tendens til at beskæftige et uforholdsmæssigt stort antal kvindelige arbejdere. Hvad angår arbejdstid, løn og moderskab, de hovedområder som arbejdsmarkedslovgivningen dækkede, var der en tendens til indbyrdes overlappning.

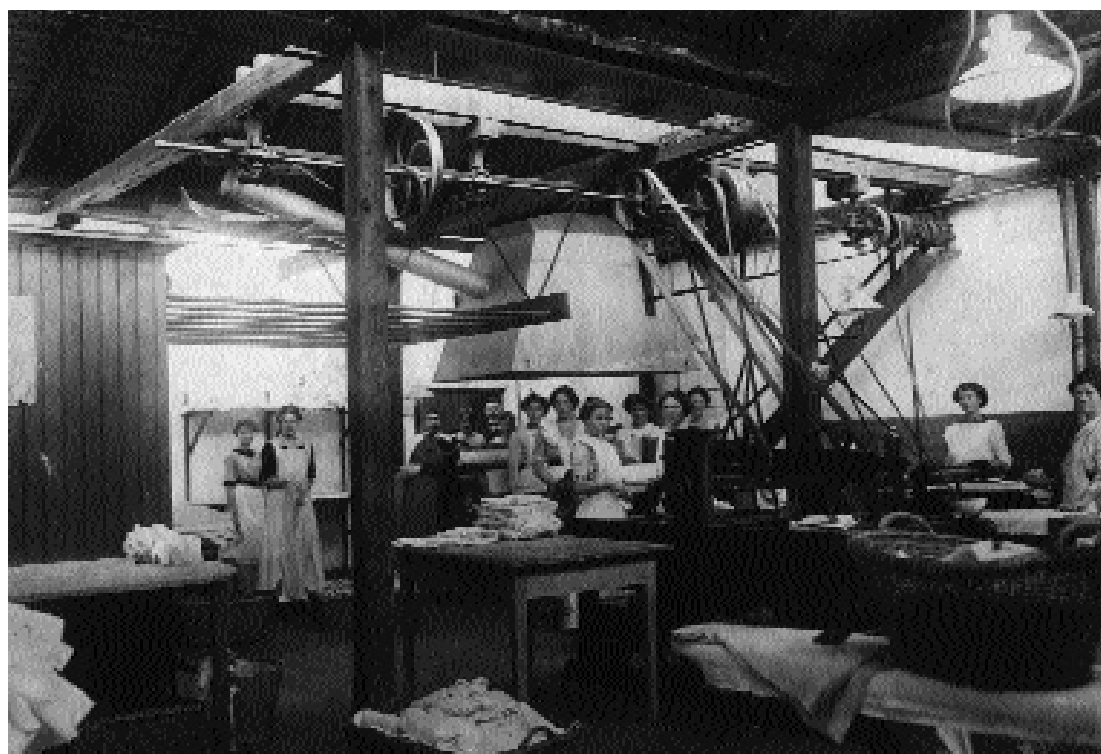
Storbritannien, som var pioner på området, forbød i 1842 kvinder at arbejde under jorden og indførte i 1844 begrænsninger i kvinders natarbejde. I 1847 vedtoges love, der begrænsede kvindernes daglige arbejdstid til 10 timer i tekstilindustrien. I 1848 indførte mindst en schweizisk kanton (Glarus) en regulering af arbejdstiden for såvel mænd som kvinder i spinderier – og i 1864 i industrien som helhed. Samtidig indførtes i disse og andre lande bl.a. Zürich i 1815, Storbritannien i 1833, Preussen i 1839, Frankrig i 1841, Sverige i 1852 og Østrig i 1859 grænser for, hvor mange timer børn i forskellige aldre måtte arbejde hver dag. I 1870'erne var love, som forbød børn og unge mennesker at arbejde om natten, og som regulerede deres arbejdstid i dagtimerne, efterhånden blevet almindelige i hele Europa. Disse love havde ikke samme virkning overalt. I Storbritannien, hvor arbejdsgiverne fortsat brugte børn ved skifteholdsarbejde, var de lette at omgå. I Storbritannien og i andre lande medførte disse love, at man begyndte at kæmpe for at få indført arbejdstilsyn, som ikke blot fortsatte med at eksistere op i det 20. århundrede, men som ofte blev redskaber for kvindernes engagement.

Mere lavmælte debatter om passende løn- og arbejdsforhold for voksne arbejdere brød ud fra tid til anden igennem hele det nittende århundrede. Det var normalt arbejdernes organiserede protester, der var gnisten til dem. Men i de lande som var under industrialisering, opmuntrede spændingen mellem klasserne og de store forskelle i levestandard de reformivrige og akademikere med en social bevidsthed samt nogle politikere til at overveje

muligheden af statslig intervention og en udvidelse af statens ansvarlighed. Alligevel skred lovgivningsinitiativerne kun langsomt frem. Det var først i 1880'erne, at størstedelen af Europa for alvor begyndte at beskæftige sig med problemerne i forbindelse med arbejdstid, løn- og arbejdsforhold for industriarbejdere og – mere konkret – at vende deres opmærksomhed mod de kvindelige arbejdere. Efter 1890 blev kvindernes rolle som arbejdere det centrale debattema i kølvandet på en række internationale kongresser og adskillige nationale undersøgelser af forholdene for kvinder og børn på arbejdsmarkedet. De kvindelige arbejdere, som var beskæftiget på fabrikker og på udbytterværksteder, måtte pludselig se sig selv som centrum for en kontrovers om det socialt værdifulde ved at begrænse deres lønarbejde.

I sidste instans var der tre typer lovgivning, som voksede frem. En type arbejdsmarkedslovgivning var eksplicit kønsorienteret, og her knyttedes bestemmelser om svangerskab, barsel og amning sammen med orlov og andre ydelser i forbindelse med barsel. Denne lovgivning gjaldt generelt for kvinder i specifikke situationer. Den havde i princippet sin rod i de biologiske forskelle og indebar således ikke mulighed for, at humane arbejdsbetingelser også kunne udstrækkes til at gælde mænd; men ved at lette den byrde, som hvilede på deres koner, kunne den forbedre deres tilværelse i familien. En modificeret form for lovgivning af denne karakter tog højde for og forstærkede forskellige former for kulturel praksis ved at lægge begrænsninger på det arbejde, som kvinder med børn og familie kunne påtage sig. Et typisk tilfælde var Schweiz, som i 1877 forlængede frokostpausen for kvinder, "der var ansvarlige for en husholdning". Tyskland indførte i 1891 kortere arbejdstid for alle kvinder om lørdagen og indførte en ekstra halv times frokostpause til de kvinder, "der skulle varetage en husholdning".

I andre lande behandledes alle kvinder, som om de havde børn og familier at tage sig af, eller som om de var ved at forberede sig til at udfylde disse roller. Diskussioner i Holland,

Kvindelige arbejdere på Th. Bentsens vaskeri i Viborg, 1909-10 (ABA)

Kvindelige fabriksarbejdere på Fiat-fabrikkerne i Torino i starten af dette århundrede (ABA)

Norge og Grækenland tyder på, at de mandlige lovgivere, der oprindeligt kun havde ønsket at reducere arbejdstiden for gifte kvinder, fandt det lettere at regulere forholdene for alle kvinder. De græske lovgivere, som var ivrige efter at sikre opretholdelsen af kvindernes serviceniveau i hjemmet, påtvang alle kvinder en kortere arbejdstid. Lovgiverne i Holland stræbte efter at give de gifte kvinder en ekstra halv times frokostpause, så de kunne forberede middagsmaden, men krævede også at arbejdsgiverne skulle give de ugifte kvinder den samme reduktion af arbejdstiden. Loven i Storbritannien fra 1874, der var begrundet med ønsket om at nedbringe børnedødeligheden, medførte en nedsættelse af arbejdstiden for alle kvinder i de regulerede brancher. Visse love benyttede sig af kulturel praksis til at holde kvinder ude af de tiltrækkende jobs. Typisk blev kvinder udelukket fra at arbejde i nærheden af maskineri i bevægelse med henvisning til, at deres hår måske ville sætte sig fast i det.⁹

En anden gruppe af love, som vi kan kalde kønsneutrale, vedrørte problemer, som berørte alle arbejdere. Til tider løste disse love et problem på en umiddelbar og direkte måde som for eksempel Schweiz' og Østrigs arbejdstidsbegrænsning (hhv. 1877 og 1885) samt Australiens krav om en mindsteløn for alle. Men i voksende grad begyndte fortalerne for kønsneutrale love at anbefale foranstaltninger for kvinder og børn i håbet om, at begrænsninger, der gjaldt flertallet af arbejderne på fabriksgulvet, nødvendigvis også ville medføre kortere arbejdstid for de voksne mænd; formålet var således at få fastsat regler om arbejdstidens længde for samtlige arbejdere.

Endelig kan det nævnes, at love, som potentielt kunne have været kønsneutrale, i praksis ofte begrænsedes til kun at gælde kvinder. Begrænsninger af natarbejde falder inden for denne kategori. Her er Schweiz et illustrativt eksempel, idet flere kantoner til at begynde med forbød natarbejde for både kvinder og mænd. Men national lovgivning, som blev indført i 1877, åbnede mulighed for undtagelser for mænd, mens den ikke åbnede mulig-

hed for, at kvinder under nogen omstændigheder måtte arbejde om natten. Virkningen af en sådan praksis var, at lovgivning, der til at begynde med kunne karakteriseres som potentielt kønsneutral, i sidste instans kun kom til at gælde for kvinder. Af denne grund skabte forslag om lovgivning på natarbejdsområdet ofte mærkværdige alliancer på tværs af klasseskellene og uenighed mellem mænd og kvinder såvel som mellem kvinder indbyrdes. I Danmark lykkedes det socialdemokratiske og liberale kvinder fra middelklassen at modsætte sig love om natarbejde, fordi disse love var en trussel mod relativt velbetalte kvindejobs og fremmanede forskelsbehandlingspøgelser. I Norge vendte liberale kvinder sig ligeledes mod bestemmelser om natarbejde, som udelukkende gjaldt for kvinder. De fandt støtte blandt konservative mænd, hvis modstand havde helt andre årsager; disse mænd vendte sig mod lovene, dels fordi de var i strid med principperne om det fri marked, og dels fordi de mente, at kvinder, som havde stemmeret, skulle behandles som ligeberettigede borgere. Til forskel herfra kunne vellykkede kampanjer til fordel for lovgivning om natarbejde i Tyskland og Østrig skaffe opbakning på tværs af det klassemæssige og politiske spektrum, fordi man der fokuserede på kvindernes mulighed for at tage sig af børn og familie. Uanset hvordan debatten var forløbet, forbød de fleste lande på et tidligt tidspunkt natarbejde for kvinder. Det var uundgåeligt, at den faktisk gennemførte lovgivning stillede alle kvinder som en homogen gruppe uden forskelle, hvorved en særlig familierolle for kvinder skabtes eller videreførtes, og den kønsbetingede arbejdsdeling intensiveredes, uden at mændene samtidig opnåede løfte om en forbedring af deres barske arbejdsbetingelser.

I praksis var det vanskeligt at trække en skillelinie mellem disse tre lovgivningstyper. For eksempel kunne love som indebar en lang barselsorlov nemt motivere arbejdsgiverne til ikke at ansætte kvinder i den fødedygtige alder. Denne diskriminerende virkning er ofte blevet angivet som årsagen til et vedvarende

stærkt kønsopdelt arbejdsmarked i de skandinaviske lande, hvor lang barselsorlov nu er sædvanen. Den bidrager også til, at man forstår, hvorfor nogle kvindegrupper var modstandere af Californiens rundhåndede bestemmelser i forbindelse med svangerskabsbetingede sygdomme, men ikke for nogen anden form for sygdom. Den ulyst, som mange amerikanske fortalere for sociale reformer har mod at gøre sig til fortalere for barselsorlov med løn, afspejler den ofte udtrykte frygt for, at mændene skulle benytte kvindernes indtjeningsmulighed til selv at unddrage sig ansvaret for familiens underhold.

De meget sammensatte implikationer af beskyttelseslovgivning på arbejdsmarkedet fortæller os noget om, hvorfor folk i meget sammenlignelige situationer ofte tog helt forskellig stilling til om denne lovgivning var ønskelig. Når love, som potentielt var kønsneutrale, såsom arbejdstids- og mindstelønsbestemmelser, udelukkende fandt anvendelse på kvinder, kunne de beskytte faktisk og fremtidig moderskab; men de bekræftede desuden, at kvinder var forskellige fra mænd i nogle henseender, som lå langt ud over beskæftigelsespraksis og vedrørte spørgsmål som lighed med hensyn til de borgerlige rettigheder. I de tilfælde hvor kvinder og mænd skelnede skarpt mellem og i høj grad værdsatte et eller andet aspekt vedrørende kvindens stilling, indtog de en meget stejl holdning for eller imod beskyttelseslovgivning. Her er situationen i Danmark og Sverige lærerig. De svenske og danske kvinder (også de fagligt organiserede og de, som er medlemmer af de socialdemokratiske partier samt middelklassens kvinder) vendte sig mod, at potentielt kønsneutral lovgivning ikke blev anvendt på en kønsneutral måde. De vendte sig mod et forbud mod natarbejde, som udelukkende gjaldt kvinder; de hilste forslag velkommen, som skulle gælde for alle arbejdere uanset køn. Kvindernes fjendtlighed mod disse love afspejler deres engagement i ligestilling. Følgelig så de ikke nogen konflikt mellem på det kraftigste at afvise denne type særlig lovgivning for kvinder, samtidig med at de krævede barselsorlov for kvindelige arbej-

dere. Hvis de skandinaviske kvinder i begyndelsen af det 20. århundrede kunne have benyttet vores ordforråd, ville de have sagt, at det at anvende kønsneutral lovgivning på en "kønnet" måde var udtryk for kønsdiskrimination. Lovgivning af denne karakter burde gælde neutralt for alle. Men i lande hvor beskyttelsen af moderskabet forekom mere magtpåliggende, såsom i USA og Storbritannien viste love om natarbejde sig at være mere attraktive for kvinder på tværs af klasseskel.

De fleste mandlige politikere greb lovgivningen an på en helt anden måde. For dem var statslig regulering af arbejdsforholdene en måde at komme ud af det omsiggribende kaos, en måde hvorpå man kunne mildne de lidelser, som markedskræfternes frie spil havde ført med sig. Men det var ikke alle mænd, der var enige om, hvorfor staten burde intervenere. Nogle ville hjælpe markedet til at fungere uden problemer, andre ville begrænse markedets funktion. Nogle mente, at det kunne lade sig gøre at implementere regler om fair konkurrence tværs over de nationale grænser; der var andre, som så arbejdsmarkedslovgivning som en forløber for en centralt planlagt og kontrolleret økonomi. Mens liberale mandlige politikere i Norge modarbejdede beskyttelseslovgivning for kvinder ud fra liberalistiske principper, var der i Danmark ikke enighed i gruppen om denne sag. I andre lande vedtog mænd, som tilhørte de socialdemokratiske og de konservative partier love, som betød, at kvinderne fortsat kunne betjene familien, idet de efterrationaliserede konsekvenserne heraf for deres ellers så højt skattede økonomiske principper og for den potentielle indvirkning på de enkelte kvinders mulighed for at skaffe sig arbejde. Det var der mange kvinder, som også gjorde, lige fra socialdemokrater til middelklassens reformivrige kvinder, der i lighed med den svenske reformkvinde Ellen Key mente, at spørgsmålet om lighed for de fattige kvinder var en ren abstraktion.

Flere undersøgelser viser, at debatterne om regulering og resultaterne af den lovgivningsmæssige diskussion i samme grad beroede på særpolitiske overvejelser som på teoretiske

spidsfindigheder. Hvis man blot kaster et kort blik på de eskalerende debatter i 1890'erne, vil man få det indtryk, at spørgsmålet blev et skalkeskjul for gennemførelsen af en række forskellige dagsordener. Heriblandt var spørgsmålet om moderskab og maternalisme; spørgsmålet om forskelle og ligheder mellem kvinder; implikationen af nye racemæssige tankegange; og spørgsmålet om nationens image på den internationale arena.

Den væsentligste af de faktorer, der tjener til at forklare, hvorfor formuleringen af beskyttelseslovgivning på arbejdsmarkedet blev opfattet som et primært kvindespørgsmål, er, at moderskabet begyndte at fremstå som en alvorlig kilde til bekymring. Den maternalistiske diskurs (stort set den diskurs der fokuserer på moderskabets betydning) blomstrede i slutningen af det 19. og begyndelsen af det 20. århundrede i de fleste vestlige lande. Den blev så fremtrædende i forbindelse med den høje børnedødelighed og de lave fødselstal. Visse af moderskabets fortalere (mænd såvel som kvinder) valgt en positiv tilgang og understregede betydningen af foranstaltninger, der kunne forbedre velfærden for kvinder og børn, såsom sundhedsklinikker for småbørn. Der var andre, som mere var indstillet på en begrænsningspolitik, hvori man understregede de ting, mødre burde afholde sig fra, hvor blandt andet lønarbejde ofte spillede en fremtrædende rolle. Eftersom disse to ting var knyttet sammen af forestillingen om eksistensen af den mandlige familieforsørger, der tjente nok til at kunne forsørge en familie, blandede socialreformatorerne ofte beskyttelsen af moderskabet med en diskurs, der begrænsede ansættelse af kvindelig arbejdskraft.¹⁰

Historikerne har debatteret, hvor stærkt disse diskurser stod i forhold til hinanden inden for rammerne af maternalismen. Det var muligt for maternalismen at skaffe kvinderne og disses børn ægte velfærdsforbedringer og at skaffe dem beskyttelse på nogle betingelser, der på kort sigt både beskyttede dem og kontrollerede deres adfærd.¹¹ Men maternalismen kunne ligeledes konstruere kvindernes interesse som noget, der var i modstrid med deres

børns interesser og således insistere på, at kvinderne måtte underordne deres interesser det fælles bedste. Det ser ud til, at den maternalistiske diskurs er blevet anvendt på alle disse måder. I Storbritannien gjorde embedsmænd i det offentlige sundhedsvæsen, fortalere for racehygiene og imperialisterne fælles sag med kvindelige filantroper, der var optaget af at få reduceret børnedødeligheden og iværksatte en stor oplysningskampagne, som kulminerede med oprettelsen af et net af frivillige "skoler for mødre" i det 20. århundredes første årti.¹² Den franske pronatalisme havde først og fremmest til formål at øge befolkningstallet og medførte oprettelsen af nogle af de første børnesundhedsklinikker – Gouttes de Lait – der forsøgte at fremme amning, som udleverede ren, modificeret komælk og vejede spædbørn.¹³ I Østrig orienterede den katolske kirke sin maternalistiske energi på at fremme et direkte krav om, at kvinder skulle holde sig fra arbejdsmarkedet og tage sig af deres familier.¹⁴ Overalt havde den bekymring, fødselstallene gav anledning til, noget at gøre med race. I begyndelsen af 1900-tallet rettede bestræbelserne for at forbedre børneomsorgen i USA sig mod den hvide indvandrerbefolkning i byerne og senere mod de hvide kvinder på landet på bekostning af sorte kvinder.

Selvom den omstændighed, at moderskabets betydning fremhævedes så kraftigt, og medførte visse sundhedsforanstaltninger, som gavnede kvinderne, så betød maternalismens smalle fokusering på spørgsmålet om, hvad det egentlig ville sige at være en god mor, at mange af mødrenes virkelig behov ikke blev dækket. Navnlig indebar dens tendens til at fordømme lønarbejde for kvinder, at mange fattige kvinders problemer forværredes. I 1880'erne hævdede mange læger, at udearbejde forhindrede kvinderne i at amme, og at det at børnene blev hentet for at blive ammet tidligt om morgenen udsatte dem for luftvejsinfektioner. I nogle lande reagerede man meget hurtigt på disse påstande. I 1877 viste Schweiz vejen ved at begrænse kvindernes ret til at arbejde i to uger før og seks uger efter

nedkomst. Tyskland fulgte efter i 1878 med en tre ugers begrænsning. I 1885 indførte Østrig en fire ugers begrænsning, hvilket Holland gjorde i 1889. Da der blev afholdt en konference i Berlin i 1890 med det formål at behandle et internationalt program for beskyttelseslovgivning for samtlige arbejdstagere, anbefaledes indførelsen af et fire ugers arbejdsforbud i forbindelse med barsel. Mange andre lande fulgte opfordringen. Storbritannien indførte en fire ugers begrænsning i 1891, samme år som Tyskland udvidede sit tre ugers minimum til seks uger, og lige før Norges seks ugers begrænsning trådte i kraft i 1892. I 1900 indførte Sverige en obligatorisk fire ugers orlov. Danmark tilsluttede sig gruppen i 1901; selvom Grækenland var forholdsvis landbrugspræget indførtes ordningen i 1912.

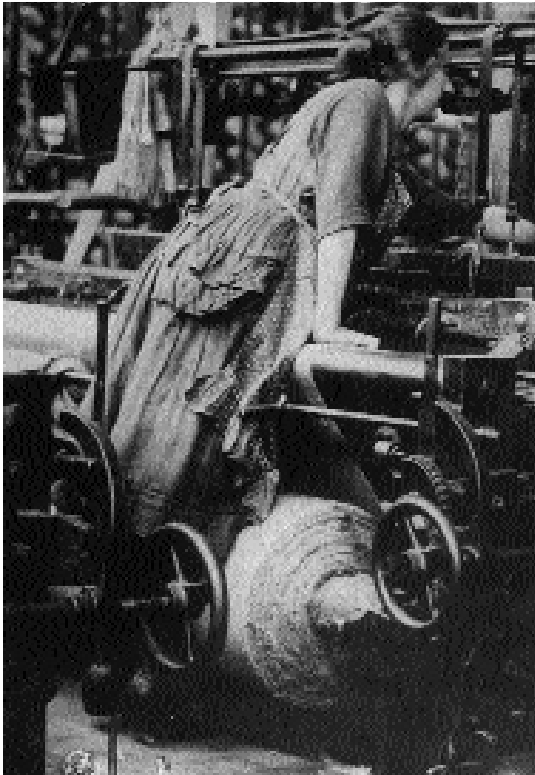
Hvor nyttige disse orlovsordninger end kunne være blevet, så svækkedes værdien af dem, fordi der næsten fuldstændig manglede en kompensation for tabt arbejdsfortjeneste. Det er klart, at de barske arbejdsforhold, der eksisterede for de fleste fattige kvinder, ville have fået dem til at hilse en pause fra dobbeltarbejdet velkommen. Men en orlov uden løn kunne meget vel have været en umulighed for mange.¹⁵ Tilsyneladende var der kun få lovgivere, der indså, at for mødre kunne udearbejdet sagtens tænkes at være et mindre onde end en kummerlig fattigdom. I nogle lande fandtes der ydelser til støtte for medicin- og plejeordninger i forbindelse med barsel. Disse ordninger bredte sig efter 1883, hvor Tyskland begyndte at yde forsikrede arbejdstagere tre ugers løn på ca. halvdelen af den normale løn for kvinder. Det samme gjorde Østrig i 1887. I Danmark afsattes et begrænset beløb, således at kvinder i nød på ad hoc-basis kunne modtage støtte.¹⁶ Lige så langsomt reagerede de europæiske lande på appeller om materiel hjælp i form af en ydelse til mødre, som blev hjemme hos deres spædbørn. Det var først efter første verdenskrig, at de fleste lande indførte "moderskabsydelse".¹⁷

På dette punkt udgør USA noget af en undtagelse. Der blev ikke gjort ret meget for at skaffe de nybagte mødre en barselsorlov, og

der var ingen stater, som ydede barselsorlov med en efterfølgende garanti om, at mødre kunne vende tilbage til deres job. De reformivrige, som var helt overbeviste om, at kvinder simpelthen burde holde op med at arbejde, når de giftede sig eller blev gravide, og som anførte kampagnerne for at begrænse lønarbejde for kvinder, beskæftigede sig overhovedet ikke med barselsorlov. De store vanskeligheder, som kvindelige lønarbejdere derved blev påført, bestyrkede argumenterne for at de mænd, som var familieforsørgere skulle have en løn, der kunne brødføde en hel familie. Fra omkring 1912 begyndte næsten halvdelen af enkeltstaterne at vedtage love om "pensioner" for dydige mødre uden mandlig forsørger. Ironisk nok viste de fleste af disse pensioner sig så utilstrækkelige, at de normalt udelukkende tildeltes kvinder, som havde den fornødne fysiske styrke til samtidig at påtage sig lønarbejde.¹⁸

Maternalismens styrke kan kun begribes inden for rammerne af de bredere forestillinger om kvinders stilling som borgere, deres rettigheder og forpligtelser. I henhold til en fremherskende forestilling defineredes kvindernes stilling som borgere ud fra det forhold, at der primært påhvilede dem en pligt til at føde børn og tage sig af deres familier. Til gengæld havde kvinderne ret til at regne med at blive beskyttet af deres ægtemænd, familieforsørgerne inden for ægteskabets rammer, og – men dette var et mere kontroversielt spørgsmål – af staten på arbejdspladsen. I medfør af denne formulering kunne kvindelige borgere ikke gøre regning på mange rettigheder i form af stemmeret eller ret til beskæftigelse, men de havde ret til at forvente, at staten ville beskytte deres familieliv mod urimelig fattigdom og barske arbejdsforhold. Derfor lå arbejderbeskyttelseslovgivning i alle lande (måske med undtagelse af Australien) forud for kvindelig stemmeret og bidrog måske til at svække kvindernes indsats for at skaffe sig stemmeret.

Maternalisterne kunne hævde, at beskyttelseslovgivningen på ingen måde forhindrede kvinderne i at træffe deres egne beslutninger, men derimod medførte et rigere familieliv.

Kvindelige fabriksarbejdere i den tyske industri o. 1920 (ABA)

Men bagsiden af medaljen var, at ved at gøre kvinderne afhængig af staten, erstattede det lovgivningsmæssige beskyttelsesskjold de borgerrettigheder, som mange mænd efterhånden havde vænnet sig til. Under disse omstændigheder kunne de kvinder, som havde accepteret maternalismens grundlæggende tankegang (nemlig at manden burde tjene en løn, der kunne forsørge en familie, og at beskyttelseslovgivning mod for meget arbejde kunne beskytte kvinderne i eget hjem) dårligt insistere på også at have frihed på arbejdspladsen. Efterhånden som det 19. århundrede nærmede sig sin afslutning, begyndte et stigende antal middelklassekvinder at kæmpe for ligeret (ud fra en antagelse om, at kvinder kunne opnå økonomisk uafhængighed ved at fungere på stort set samme måde som mænd

på arbejdsmarkedet), hvorved der sattes spørgsmålstegn ved den maternalistiske diskurs (der jo var baseret på antagelsen om kvinders forskellighed fra mænd). I begyndelsen af det 20. århundrede intensiveredes uenigheden, da nogle højt-uddannede kvinder, der gik ind for kvinders uafhængighed af mænd, udviklede et rationale, baseret på moderskabets styrke.

Sagen kompliceredes af de classeskel, der var indlejret i den. De fleste af de kvinder, som var underkastet regulering, var fattige. Selvom de fleste arbejdende kvinder på ethvert givet tidspunkt var ugifte, var der ikke mange af dem, som regnede med at det skulle vare evigt. For gifte kvinder betød de hyppige svangerskaber og den yderst sparsomme husholdningsteknologi, herunder manglen på ind-

lagt vand, at husholdningsarbejdet i sig selv var et hårdt job. Det var først, da dette ændrede sig, at flertallet af de kvinder, som var gift med arbejdere aktivt magtede at kræve ligeret på arbejdspladsen. I mellemtiden forekom lighed på arbejdspladsen som et meget abstrakt spørgsmål for mange kvindelige arbejder.¹⁹ Hvis de forestillede sig, at de skulle konkurrere med mænd, ville det sætte spørgsmålstejn ved hele den fremherskende forestilling om mændene som familieforsørgere. Og deres mulighed for at konkurrere var under alle omstændigheder begrænset af mændenes kontrol med definitionen af hvad "faglært" betød, og navnlig ved at definere kvinders kompetence som en bestanddel af deres "karakter" eller "natur" frem for at være en viden, de havde erhvervet gennem en læreproces.²⁰ Den kulturelle understregning af, at kvinder havde en anden rolle at spille i forbindelse med kønsopdelingen af arbejdsmarkedet betød, at mange hvide kvinder havde meget mere at vinde ved beskyttelseslovgivning end de kunne håbe på at få ud af en frugtesløs kamp for at opnå de samme privilegier som mænd. Der var dog undtagelser. Faglærte kvindelige typografer alle steder protesterede, da lovgivningen begrænsede deres muligheder for at påtage sig det lukrative natarbejde. I New York fik en bitter kamp staten til at undtage dem fra de love om natarbejde, som forhindrede andre kvinder i at arbejde. Men i Frankrig og Sverige førte deres protester ikke til nogen lovændring.

Spørgsmålet om adgang til arbejdsmarkedet blev meget ofte taget op af kvinder, som ikke selv var fattige, og for hvem ligestillingen i ordets abstrakte betydning spillede en betydelig rolle. Samtidig med at arbejdsmarkedet medførte restriktioner på de fattigste kvindelige arbejdere, betød den tiltagende organisering af middelklassekvinder i foreninger med politiske og sociale mål, at der åbnedes mulighed for, at andre kvinder kunne blive borgere på linie med mænd. Egalitære og individualistiske forestillinger i forening med demokratiske ideer fik mange kvinder (som regel fra bourgeoisiet) til at håbe på, at mænd og kvinder ville kunne blive behandlet lige af

staten. Feminister – undertiden organiseret i kvindebevægelser- og klubber – gik ind for kønsretfærdighed også selvom den umiddelbart kunne risikere at berøve fattige arbejdere visse umiddelbare fordele. Andre gange tilstræbte veluddannede kvinder og mænd som medlemmer af socialdemokratiske partier og reformvenner løsninger på det sociale spørgsmål ved at opnå retfærdighed for alle arbejdere. For dem indebar kønsretfærdighed i form af særbehandling af kvinder kun det første skridt hen imod en lovgivning, som også skulde gælde for mænd.

Spørgsmålet optrådte i sin mest tilspidsede form for de socialdemokratiske kvinder, for hvem klasseretfærdighed krævede, at kvinderne blev beskyttet, selvom mændene ikke blev det, samtidig med at deres egen fornemmelse for ligeret ofte fik dem til at insistere på, at der skulle være ligebehandling for mænd og kvinder på arbejdsmarkedet. For eksempel vendte Clara Zetkin fra Tyskland sig skarpt mod en regulering af kvindernes arbejdstid og af natarbejde for kvinder frem til 1891, da hun skiftede holdning og som anfører ledte andre socialdemokratiske kvinder over til begejstret opbakning af beskyttelseslovgivning. Historikere, der har beskæftiget sig med perioden mellem 1893 og 1913 har ofte affærdiget dem, som beklagede sig over de negative virkninger, som regulering havde på kvindernes ligestillingssituation, med henvisning til, at det var middelklassekvinder, der blot talte deres egen sag. Men nationale undersøgelser tyder på, at det ikke er så let at drage en skillelinie af denne karakter. I USA var det velstillede, reformivrige kvinder, som førte an i kampen for arbejderbeskyttelseslovgivning, og som lukkede munden på oppositionen frem til 1920'erne. Men i Sverige, Finland og Danmark udtalte selv kvinder i de socialdemokratiske partier sig til fordel for ligebehandling, og gik sammen med de mere velstillede kvinder og arbejderkvinderne om at vende sig mod beskyttelseslovgivning for kvinder undtagen med hensyn til barselsorlov. Disse socialdemokratiske kvinder nægtede at følge socialdemokratiets internationale mandat og insisterede

rede, som i Sverige, på at lovgivningen enten skulle være kønsneutral eller også skulle den slet ikke gennemføres. Forestillingen om, at beskyttelseslovgivning kunne stille sig hindrende i vejen for lighed mellem kønnene, havde været fremsat på alle internationale konferencer. Det kom frem på dramatisk vis ved konferencen i Bern i 1913, da den norske delegerede rejste sig for at kræve "samme lovgivning for mandlige og kvindelige arbejdere." Siden dette tidspunkt, kan man læse i en ILO-rapport fra 1921, "har der altid eksisteret en fløj, som lægger særlig vægt på lige konkurrence mellem mænd og kvinder, og som ikke ønsker at ødelægge denne lighed ved at stille kvinder i en svagere økonomisk position blot for at sikre visse materielle fordele for dem i forbindelse med arbejdets organisering."²¹

Stridigheder om særart og lighed udkæmpedes i et miljø, hvor mange gjorde sig bekymringer over de enorme sociale forandringer, som var ved at finde sted, og om hvordan de skulle fortolkes. Evolutionære forestillinger blandede videnskab med samfundsmæssige overvejelser, hvilket vendte totalt op og ned på de gamle ideer om stabilitet og kontinuitet. Overalt sagde man, at kvindernes emancipation – deres kamp for ligeret – virkede svækkende på mændenes evne til at handle, hvorved både mændenes og samfundets virilitet var truet. Der var mange, som frygtede, at grænserne mellem kønnene skulle blive uklare og så opløsningen af de gamle kønsnormer som et symptom på samfundets dekadence og menneskehedens degeneration. Den franske filosof Jacques Le Rider har kaldt dette øjeblik for maskulinitetens krise – en krise hvor mandlige egenskaber, såsom kreativitet, styrke, fremdrift og logik truedes af de passive, offervillige, svage og irrationelle kvindelige egenskaber. Et af resultaterne af denne krise var en voksende åben antifeminisme, der stortrivedes blandt så indflydelsesrige filosoffer som Friedrich Nietzsche, Otto Weininger og Auguste Comte. Skribenter som Schopenhauer og Baudelaire tilsluttede sig koret af kvindehadere. Weiningers *Geschlecht und Character*

(Køn og karakter) øvede indflydelse på mange forfattere, bl.a. svenskeren August Strindberg.

Det politiske udtryk for disse tendenser kom til syne i socialdarwinismen. Som konkretiseret af den engelske filosof Herbert Spencer hævdede socialdarwinismen, at forestillingen om evolutionær selektion kunne anvendes på samfundet: De mindst egnede individer skulle have lov til at synke til bunds. Et synspunkt af denne art, der tog højde for de naturlige forskelle mellem alle mennesker, kunne med lethed tilpasses til specifikke forskelle mellem mænd og kvinder. Mens argumenter vedrørende biologisk begrundede kønsmæssige forskelle gjaldt for samtlige kvinder, konstruerede de victorianske videnskabsmænd deres teorier på basis af antagelser om kvinders adfærd, som denne var i deres egen samfundsklasse. De anvendte deres eget samfund som en model, ud fra hvilken de formulerede deres ideer, hvilket igen retfærdiggjorde kvindernes stilling, som den var. Efter at have forhindret kvinder i at erhverve visse færdigheder, navnlig i henseende til uddannelse, leverede videnskaben retfærdiggørelsen for at nægte dem rettigheder med den begrundelse, at disse færdigheder manglede af "naturlige" årsager. Forestillingen om en "naturlig" basis for kønsforskelle til forskel fra de indlysende kunstige klasseforskelle var meget stærk og sejlivet.²² På samme måde som tilfældet var blandt dyrene ude i naturen opfattedes mænd og kvinder som havende komplementære funktioner og definerede deres forskellige roller og, som en logisk konsekvens, deres stilling på arbejdsmarkedet. Dette rationale artikuleredes tydeligst i USA, hvor forestillingen om, at kvinder var "racens mødre" udgjorde grundlaget for lovgivning, som ellers ville have været en konstitutionel umulighed.

Ideer om biologisk og social evolutionær udvikling havde særlige konsekvenser, når det gjaldt om at søge efter forskelle mellem klasserne og kønnene. Hvis den hierarkiske opbygning af samfundet var naturlig, kunne arbejderklassen logisk set opfattes som mindre udviklet en middel- og overklassen. Hvis ar-

gumentet videreførtes indtog arbejderklassens kvinder en lavere stilling på den evolutionære skala end de angiveligt højere udviklede kvinder i de mere velhavende klasser. Dette bekræftedes af tilsyneladende større styrke og evne til at arbejde hårdt sammenlignet med kvinderne i de højere klasser. Ja, sommetider arbejdede de i fag, der mindede om mænds. En fremskyndelse af civilisationsprocessen krævede, at alle kvinder bragtes i en fornemmere situation. Denne proces ville kræve klarere grænser mellem mænds og kvinders arbejde, eller, hvad der ville være endnu bedre, ville den kræve, at kvinder helt afstod fra enhver form for lønarbejde. Med forankring i de veluddannede klasser syntes forestillinger om "survival of the fittest" hurtigt at brede sig også blandt arbejderne. Overalt accepterede folk hurtigt, at kvinder var af central betydning for civilisationsprocessen. Til trods for klasseforskellene mellem kvinder og variationer med hensyn til, hvordan forskellige kvinder levede, forenede forestillingen om den civiliserende moder diskursen om kvindernes roller. Ved at tildele kvinderne ansvaret for racemæssig styrke og for racens eventuelle degeneration leveredes et grundlag for statslig indblanding i deres tilværelse hjemme og på arbejdspladsen.

Kombinationen af civilisatoriske impulser og staternes behov for at demonstrere deres humane hensigter udgjorde en kraftig retfærdiggørelse af den strøm af arbejderbeskyttelseslovgivning, der blev vedtaget omkring århundredeskiftet. I en række internationale konferencer indkaldtes af førende europæiske nationer med det formål at demonstrere, hvor meget arbejderklassens velfærd lå dem på sinde, og for at sikre at konkurrencen på arbejds-lønninger kunne holdes inden for rimelige grænser. Med udgangspunkt i Tyskland i 1890 og efterfulgt af Schweiz og med deltagelse af delegerede fra hele det industrialiserede Europa, demonstrerede disse konferencer, hvor vigtigt det var, offentligt at give udtryk for engagement. Det er blevet vist, i hvor høj grad førende mandlige politikere følte sig presset til at vedtage arbejderbeskyttelseslovgivning, der kun gjaldt kvinder, ikke kun fordi de hav-

de behov for det, men for at de ikke skulle fremstå som uciviliserede i forhold til det nationale pres som udøvedes med det formål at forbedre "racen" og den internationale interesse for at fremme "humane" forhold. De danske fortalere for denne politik konkretiserede disse impulser, da de gjorde gældende, at vedtagelsen af beskyttelseslovgivning ville betyde, at landet kom til at høre hjemme "blandt de civiliserede nationer, som ikke tillader en ubegrænset udbytning af kvinder."²³ I Danmark og Norge lykkedes det ikke ved hjælp af det argument at overtale lovgiverne til at begrænse arbejdstiden for kvinder. Men det lykkedes i Sverige, som godkendte Bern-konventionen af 1906, og hvor man forbød natarbejde, mere som en gestus for international velvilje end som en reaktion på et ægte reguleringsbehov. Også i Grækenland var beskyttelseslovgivning en del af statens politik til fordel for institutionelle reformer snarere end en reaktion på et reelt behov eller et krav fra kvinderne. Disse eksempler viser, hvor kraftigt den nationale selvopfattelse påvirkede udviklingen i arbejderbeskyttelseslovgivning for kvinder, hvorved denne blev den første forsvarslinie mod enhver påstand om at staten ikke skulle være de svages beskytter.

Fordi motiverne bag de forskellige former for beskyttelseslovgivningen var så forskelligartede virker det, som om vedtagelsen af den var mere end givet på forhånd. De fandt støtte blandt mandlige repræsentanter for de mest konservative partier i lande som Østrig, blandt de liberale i lande som Grækenland og Storbritannien og hos en konservativ svensk regering, som i sidste instans fik opbakning af de liberale og socialdemokraterne. Overalt støttedes den af indbyrdes så forskelligartede grupper som fagforeningsfolk, arbejdsgivere, borgerlige ægtemænd og samfundsaktivister. I deres egenskab af kvindesagskvinder, fagligt aktive og som tilhængere af de politiske partier, men uden stemmeret, lod de ligeledes deres stemme høre. Aktørernes motiver varierede. Arbejdsgiverne var på udkig efter billig og rigelig arbejdskraft og indså desuden, at hvis de udnyttede kvinderne alt for ubarmhertigt,

ville fremtidige generationer af arbejdere komme til at lide under det. De traditionelle kræfter, som repræsenterede kirken, var ivrige efter at bevare mødrene for familien, men indså at visse mødre samt ugifte døtre og enker måske var nødt til at tage lønnet arbejde, for at familien kunne opretholdes. Kvindernes egne organisationer og de faglige sammenslutninger stod ligeledes splittet: på forskellige måder erkendte de, at kvindernes legitime krav om økonomisk uafhængighed var afhængig af adgang til at spille en mere omfattende rolle i produktionen, men alle parter ønskede at opretholde noget, der kunne minde om et traditionelt familieliv med en moders indflydelse.

I lyset af den bredde der var i de kræfter, som støttede bevægelsen, er det umuligt at sige noget generelt om, hvilke grupper der må bære hovedansvaret for arbejderbeskyttelseslovgivningen. Amerikanske historikere har fremsat kommentarer om den indflydelse middelklassens kvinder havde på lovenes gennemførelse og efterfølgende håndhævelse. Theda Skocpol, Robyn Muncy og andre giver den organiserede kvindebevægelse æren for ideen om og vedtagelsen af moderspensionsordninger og arbejderbeskyttelseslove for kvinder og for at have etableret Børnenes Kontor til fremme af mødres og børns tarv.²⁴ Disse historikere medgiver, at denne lovgivning førte til den ringeste grad af beskyttelse i noget industrialiseret land. Artiklerne i *Protecting Women* underbygger ikke generaliseringer om kvindernes rolle med hensyn til at sikre gennemførelse af arbejderbeskyttelseslovgivning. I Australien og Schweiz, begge lande hvor der frem til år 1900 var blevet skabt et imponerende program for barselsorlov og regulering af natarbejde, havde kvinderne ikke meget at skulle have sagt i forbindelse med vedtagelsen af lovene. Det var nærmere de politiske partiers mandlige ledere, der med held fik gennemført love til beskyttelse af de mandlige arbejderes koner. I de skandinaviske lande, hvor kvinderne tendentielt var modstandere af lovgivning, klarede de sig mere eller mindre godt. I det sene 19. århundredes Stor-

britannien udgjorde middelklassens kvinder en betydelig og til dels fremgangsrig opposition mod at udvide beskyttelseslovgivningen til at omfatte værksteder og private hjem. Mange kvinder deltog i kommunalpolitik og dermed i administrationen af fattighjælp og undervisning samt i alle mulige former for frivilligt arbejde. Men efter 1900 gik kvinder fra hele det politiske spektrum ind for arbejderbeskyttelseslove. De gjorde det i moderskabets navn, selvom kvinderne kun var en blandt flere grupper blandt de mange der i 1909 aktionerede til fordel for Erhvervsloven, der havde til formål at afskaffe "udbytterarbejdet" ved at fastsætte en minimalløn i visse brancher.

Kvindebevægelserne på det europæiske kontinent synes at have adskilt sig fra Storbritanniens, Australiens og USA's med hensyn til form, styrke og mål.²⁵ Eksemplerne i *Protecting Women* tyder på, at de var betydeligt mere krævende, når det gjaldt om at beskytte kvindernes moderroller og betydeligt mere skeptiske, når det gjaldt behovet for særlovgivning for kvinderne på arbejdsmarkedet. I mange europæiske lande indgik kvindesagskvinder, der gav udtryk for deres tro på maternalismen (forstået som det, at være en god moder), alliancer, som ikke nødvendigvis var i de fattige kvinders interesse. Susan Pedersen har beskrevet, hvorledes den katolske faglige organisation *Feminine Civique et Sociale* i Frankrig gik i samarbejde med moderskabsforkæmpere i sin kampagne for at opnå en familieydelse, hvilket imidlertid medførte, at organisationens engagement for det ærefulde ved moderskabet og for kvinders ret til at blive opfattet som selvstændige personer, blev spændt for den reaktionære maternalismes vogn.²⁶ I Storbritannien iværksatte Beatrice Webb en storstilet kampagne til fordel for en mindsteløn for visse kategorier af lavtlønnede arbejdere, mænd såvel som kvinder (selvom det var almindeligt anerkendt, at langt den overvejende del af dem var kvinder) og hun førte en lang række effektivtetsargumenter i marken, bl.a. at en mindsteløn ville fremme den fysiske effektivitet blandt de udbyttede kvindelige arbejdere, som desuden var folkets mødre. Desuden under-

stregede Webb forestillingen om, at kvinderne ville forbedre industriens effektivitet. Således ville kvinder, som ikke kunne indtjene mindstelønnen, såsom ældre, svagelige enker opføre sig med at være i beskæftigelse og overlades til fattigforsørgelse. De arbejderkvinder, hun ville hjælpe, forblev dog ofte tavse.

De mange detaljer, som kommer til syne i artiklerne i *Protecting Women* udgør et frugtbart grundlag for at tænke højt om den stærke symbolik, der ligger i de bestræbelser på at regulere kvindernes arbejdsliv, der bredte sig tværs gennem hele den industrialiserede verden i det 20. århundredes første år. På et tidspunkt da arbejdernes politiske bestræbelsers emancipatoriske potentiale nåede deres højdepunkt, intervererede mange nationer, opmuntret hertil af et bredt spektrum af internationale konferencer, med det formål at regulere tilværelsen for kvinderne på måder, som gik langt ud over det, der kunne begrundes med hensynet til arbejdernes velfærd. Selvom de forskellige landes særlige omstændigheder var afgørende for, hvilken holdning, man indtog og hvornår man indtog dem, var den generelle holdning overalt, at man opfattede restriktionerne på og fordelene for kvinder som et kompromis mellem det, man opfattede som familiens behov og lønarbejdets krav. Når arbejderbeskyttelseslovgivning udelukkende gjaldt for kvinder, drejede den sig mindre om deres tarv end om at søge at forene kvindernes og familiernes konkurrerende krav med et bredere spektrum af samfundsmål, herunder opretholdelsen af ideologien om manden som familiens forsørger, om at opretholde et kønsopdelt arbejdsmarked, og om at forbedre overlevelsesmulighederne for kommende generationer af arbejdere. Fordi lovgivningen nåede så bredt ud, blev der hyppigt sat spørgsmålstejn ved lovgivningens bestemmelser. Hvis den fandt anvendelse på alle arbejdstagere, virkede den som en uberettiget indblanding i det frie marked. Hvis den udelukkende fandt anvendelse på kvinder, skabte den en særskilt kategori af arbejdere. Og eftersom lovgivningen i praksis ofte vedrørte visse kategorier af kvinder mere end andre,

skabte den ligeledes splittelse blandt kvinderne selv.

Den lovgivning, som blev resultatet heraf gjorde det muligt for mange stater at fremstille sig som aktive forkæmpere for humane værdier; og samtidig bekræftede den de udbredte normer om kvindens særlige pligter og karakter, samtidig med at den modsatte sig forsøg på at sætte spørgsmålstejn ved de krav, som den nye industrialisering stillede kvinderne over for. De forfattere, der er repræsenteret i *Protecting Women* finder, indkodet i lovgivernes og reformatorernes politik og handlinger og i flere forskellige sammenhænge, en række budskaber om mænds og kvinders roller, om familiens betydning, om moderskabets vigtighed, om stræben efter økonomisk, politisk og social lighed eller stabilitet og om statens væsen og statens forhold til sine borgere. Måske kan vi simpelthen konkludere, at lovgivningen benyttede kvinderne som en efter-rationalisering af forholdet mellem arbejde og familieliv.

Oversat af Louise Flugger Callesen

Noter

1. Denne artikel er en oversættelse af indledningen til bogen *Protecting Women. Labor Legislation in Europe, the United States and Australia 1880-1920* red. af Ulla Wikander, Alice Kessler-Harris og Jane Lewis. © 1995 Board of Trustees of the University of Illinois. Artiklen bringes med tilladelse af forlaget University of Illinois Press her i en let forkortet form. Bogen indeholder 12 artikler om oprindelsen til og indholdet af arbejderbeskyttelseslovgivning særligt rettet mod kvinder.
2. Direktiv 76/207/EØF artikel 5,9 den 9. februar 1976 som gengivet i "Arrêt de la Cour du 25 Juillet, 1991. Egalité de traitement entre hommes et femmes – Interdiction législative du travail de nuit des femmes," "Arrêt C-345/89, Den europæiske Domstol p.3, nr 1.
3. Ibid p. 10, nr. 19. Det følgende materiale er fra dette dokument og fra et bilag med titlen "Rapport d'audience présenté dans l'affaire C-345/89", se navnlig pp. 3-4,9.
4. Se f. eks. Walter Korpi: *The Democratic Class*

- Struggle* (London, Routledge, 1983); Mimi A. Bramovitz, *Regulating the Lives of Women: Social Welfare Policy from Colonial Times to the Present* (Boston: South End Press, 1988); Kathryn Kish Sklar, "The Greater Part of the Petitioners Are Female": The Reduction of Women's Working Hours in the Paid Labour Force, 1840-1917," in *Worktime and Industrialization: An International History*, ed. Gary Cross (Philadelphia: Temple University Press, 1988). Det bør her påpeges, at dele af denne lovgivning gennemførtes for at beskytte arbejderne mod arbejdsgivere, som reagerede på den tiltagende konkurrence ved at sænke lønnen og afskedige uproduktive, navnlig ældre medarbejdere. Selv i lande, som endnu ikke var industrialiserede, såsom Australien, New Zealand og Grækenland hævdede lovgiverne med held, at de måtte reagere på det pres, som den intensiverede konkurrence udsatte arbejdsgiverne for, ved at udvikle instrumenter, der kunne beskytte arbejderne.
5. F.eks. Eileen Boris og Peter Bardaglio, "The Transformation of Patriarchy: The Historic Role of the State," i *Families, Politics, and Public Policy: A Feminist Dialogue on Women and the State*, ed. Irene Diamond (New York: Longman 1983); Alice Kessler-Harris, *Out to Work: A History of Wage-Earning Women in the United States* (New York: Oxford University Press, 1982); se desuden Efi Avela, "To the Most Weak and Needy," i *Protecting Women*.
6. Se i forbindelse med disse punkter navnlig Judith Lown, *Women and Industrialization: Gender and Work in Nineteenth Century England* (Cambridge: Polity Press, 1990), og Robert Grey "Factory Legislation and the Gendering of Jobs in the North of England, 1830-60" i *Gender and History* 5 (Spring 1993): 56-80.
7. I "Women, Work and the Politics of Motherhood in France," i *Maternity and Gender Policies: Women and the Rise of European Welfare States, 1880s-1950s*, ed. Gisela Bloch og Pat Thane (London, Routledge, 1991), gør Karen Offen opmærksom på den styrke hvormed de katolske faglige organisationer gik ind for beskyttelseslovgivning i Frankrig ud fra den begrundelse, at love af den karakter ville fastholde kønsopdelingen ved at fastholde kvinderne i familien. I Grækenland anvendes dette argument af lovgiverne som en begrundelse for at fremsætte arbejderbeskyttelseslove.
8. Se artiklen i *Protecting Women* af Lynn Karlsson, "The Beginning of a 'Masculine Renaissance'", og Gro Hagemann, "Protection or Equality?". I Danmark synes der at være sket et skift i holdningerne: Barselsorlov udgjorde en del af fattigloven af 1891 og sygekasseloven af 1892 samt af fabrikslovene af 1901 og 1913. Se om denne udvikling Anna-Birte Ravn, "Lagging Far Behind All Civilized Nations," i dette værk.
9. Græske fabriksinspektører anvendte ofte dette argument til at understrege behovet for at håndhæve arbejderbeskyttelseslovene. I Sverige hvor man førte debatten om denne type lovgivning i 1902-03, fandt man den i sidste instans overflødig.
10. En diskussion af disse spørgsmål findes i Seth Kovens og Sonya Michels artikel *Mothers of a New World: Maternalist Politics and the Origins of Welfare States* (New York: Routledge, 1993), og hos Alice Kessler-Harris i "Law and a Living: The Gendered Content of Free Labor in the Progressive Period," *A Woman's Wage: Historical Meanings and Social Consequences* (Lexington: University Press of Kentucky, 1990). En noget kritisk holdning til forestillingen om maternalisme findes hos Eileen Boris i hendes indledning til *Home to Work: Motherhood and the Politics of Industrial Homework in the United States* (New York, Cambridge University Press, 1994).
11. Robyn Muncy, *Creating a Female Dominion in American Reform, 1890-1935* (New York: Oxford University Press, 1991); Sonya Michel og Seth Koven, "Womanly Duties: Maternalist Politics and the Origins of Welfare States in France, Germany, Great Britain and the United States, 1880-1920," *American Historical Review* 95:4 (Oct. 1990): 1076-1108.
12. Anna Davin, "Imperialism and Motherhood," *History Workshop* 5 (Spring 1978): 9-65; Jane Lewis, *The Politics of Motherhood: Child and Maternal Welfare in England, 1900-1939* (London: Croom Helm, 1980). Under og efter den første verdenskrig udviklede disse "skoler for mødre" sig i stigende omfang til børnesundhedsklinikker, som kommunerne drev.
13. Pierre Budin, *The Nursling* (London: Caxton Publishing, 1907); Gaston Variot, "Gouttes de Lait," *British Medical Journal* (May 14, 1904): 1125-26.
14. Ved den internationale kongres, som blev afholdt i Zürich i 1897, diskuterede katolske politikere om man helt skulle udelukke gifte kvinder fra fabriksarbejde. Se følgende artikler i *Protecting Women*: Margarete Grandner, "Special Labour Protection for Women in Austria, 1860-1918"; Regina Wecker, "Equality for Men?" og Ulla Wikander, "Some 'Kept the Flag of Feminist Demands Waving'."
15. Jane Lewis, "The Working Class Wife and Mother and State Intervention, 1870-1918," *Labour and Love: Women's Experience of Home and Family 1850-1940* (London: Basil Blackwell, 1986); Elizabeth Roberts, *A Woman's Place: An Oral History of Working-Class Women, 1890-1940* (London: Basil Blackwell, 1984). I 1910 indførte også Grækenland arbejdsbegærensninger uden nogen kompensation for tabt arbejdsfortjeneste. Italien indførte obligatorisk barselsforsikring for kvinder i den fødedygtige alder, men der var intet tilbud om sygeforsikring for mandlige arbejdere.

16. På den internationale kongres for kvindelige arbejdere, der afholdtes i Washington i 1919, vedtoges en resolution, hvori det anbefalede, at kvinder omkring det tidspunkt hvor de skulle nedkomme og derfor var forhindret i at arbejde, skulle sikres en indkomst enten via offentlige midler eller via forsikringsordninger. Men denne resolution synes ikke at være blevet ratificeret af de fleste europæiske lande. En temmelig optimistisk gennemgang af den lovgivning, som eksisterede i 1919 findes hos Henry J. Harris, *Maternity Benefit Systems in Certain Foreign Countries*, U.S. Department of Labor, Childrens' Bureau, Publication No. 57 (Washington D.C.: Government Printing Office, 1919).

17. John Macnicol, "Welfare, Wages and the Family: Child Endowment in Comparative Perspective, 1900-1950," i *In the Name of the Child: Health and Welfare, 1880-1940*, ed. Roger Cooter (London: Routledge, 1992).

18. Joanne Goodwin, "An American Experiment in Paid Motherhood: The Implementation of Mothers' Pensions in Early Twentieth Century Chicago," *Gender and History* 4 (Autumn 1992): 323-42; Molly Ladd-Taylor, *Mother-Work: Women, Child Welfare, and the State, 1830-1930* (Urbana: University of Illinois Press, 1994).

19. Denne diskussion gik raden rundt, og så i USA stort set bort fra raceproblematikken. Antallet af udearbejdende sorte kvinder var omkring tre gange så højt som antallet af hvide kvinder, og deres ægtefællers økonomiske muligheder var alvorligt begrænset. Størstedelen af den regulerende lovgivning gjaldt ikke i de fag, som de fleste sorte kvinder arbejdede inden for. Deres behov blev heller ikke taget i betragtning i de nationale eller internationale konventioner om moderskab.

20. Cynthia Cockburn, *Brothers: Male Dominance and Technological Change* (London: Pluto Press, 1983); Ava Baron, "Questions of Gender: Deskillling and Demasculinization in U.S. Printing Trade, 1830-

1915," *Gender and History* I (Summer 1989): 178-99; og Ava Baron, ed. *Work Engendered: A New History of American Labor* (Ithaca: Cornell University Press, 1991).

21. International Labour Office, "The International Protection of Women Workers: Early Measures of Protection," *Studies and Reports*, serie, Oct. 15, 1921,

4. Denne holdning stod i skarp kontrast til de norske socialdemokratiske kvinders, som havde kæmpet for et særforbud mod natarbejde for kvinder. Se Hagemann, "Protection or Equality?"

22. Som den fremtrædende fysiker Henry Maudsley udtrykte det i 1874, "køn er grundlæggende, ligger dybere end kultur [og] kan ikke uden betydelig risiko ignoreres eller defineres" ("Sex in Mind and Education," *Fortnightly Review* 15 [1874]: 477).

23. Se Ravn, 'Lagging Far Behind All Civilized Nations.' i *Protecting Women*.

24. Theda Skocpol, *Protecting Soldiers and Mothers: The Political Origins of Social Policy in the United States* (Cambridge: Harvard University Press, 1993); Muncy, *Creating a Female Dominion*.

25. Med hensyn til artikler, der indeholder en sammenligning henvises til Bock og Thane, *Maternity and Gender Policies*; samt Koven og Michel, *Mothers of a New World*. Om et noget mere begrænset område henvises til Efi Avdela og Angelica Psarro, *O feminimos stin Ellada un Mesopolemon: Moa Antologia* (Athen: Gnosi Publications, 1985).

26. Susan Pedersen, *Family Dependence and the Origins of the Welfare State, 1914-1945* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993).

Alice Kessler-Harris er professor i historie ved Rutgers University, New Jersey; Jane Lewis er professor i socialpolitik og historie i Cambridge og Ulla Wikander er professor i økonomisk historie i Uppsala. Ulla Wikander, Sandhamngatan 10, 8 tv, S-115 40 Stockholm